

Kulturarv, landbrug og landskab

Af Henrik Christiansen, HConsult e-mail hc@ibsgaarden.dk

Kan vi redde de redde den stadig svindende kulturarv i det åbne land ved at gå i dialog med det åbne lands aktører? Skal vi som arkæologer forsøge at lovgive os ud at problemet, eller skal vi forsøge at gå utraditionelle veje – som for eksempel at satse på information, efteruddannelse og rådgivning til lodsejere via landbrugets egne organisationer? Og har EU en rolle at spille i denne sammenhæng?

Introduktion

Der er i de senere år sat fokus på en form for helhedstænkning i samfundsforvaltningen. For kulturhistoriens vedkommende har det ført til at der i 1996 blev indført et helt nyt begreb ”kulturmiljø” der som ”*et geografisk afgrænset område, ved sin fremtræden afspejler væsentlige træk af den samfundsmæssige udvikling*”¹. Konceptet var genialt for så vidt som man ved at indarbejde kulturmiljøet som den 3. søjle i miljøpolitikken – ved siden af forureningsbekæmpelse og beskyttelse af dyr og planter – kunne sikre den synlige kulturarv for fremtiden. Denne form for helhedstænkning, hvor man så på helheder frem for detaljer, var perfekt designet for landskabsarkitekter og andre landskabsforvaltere i amterne for hvem enkelt-elementerne – som for eksempel gravhøjene – var sværere at indpasse i den samlede arealforvaltning idet de lå som enkeltpunkter i landskabet. De udgjorde ikke på samme måde som for eksempel et herregårdsmiljø, et samlet synligt kulturmiljø der kan indgå i en større offentlig planlægningsfase².

Jo længere vi bevæger os tilbage i tid des færre bliver de synlige kulturhistoriske spor. Hvis man derfor skulle inddrage sporene fra den ældste historie i kulturmiljøet skulle man også inddrage de spor der knyttede sig til de synlige fortidsminders miljøer. De findes, men er som bekendt ikke længere synlige, idet landsbyer, marker, gravpladser og større centrale samlingspladser med videre, for længst er sunket i grus og ligger skjult under pløjelaget. Konsekvensen blev at man ikke inddrog oldtidens kulturmiljøer³. I stedet stillede man sig tilfreds med at de var beskyttet via museumsloven.

På samme tid var det tidligere RAS og museerne under pres, idet bevillingerne til arkæologiske undersøgelser slet ikke kunne holde trit med samfundsudviklingen. Byudviklingen og ikke mindst strukturudviklingen i landbruget betød et større pres på de skjulte kulturspor.

Med oprettelsen af Kulturarvsstyrelsen er der skabt en mulighed for at lave en mere samlet indsats for at redde kulturarven – Museerne var ikke tidligere formelt inddraget i den offentlige arealforvaltning. Det er de blevet med den nye museumslov. In-situ bevaring af de fortidens spor i det åbne land vil blive prioriteret, hvilket vil fordrer mere præcise registreringsværktøjer⁴ ... Arkæologer vil i langt højere grad end før blive administratorer.

Landmanden som landskabsforvalter

Imens dyrkes det åbne land som aldrig før. Vist er meget jord taget ud af omdrift, men landbruget har samtidigt undergået en markant strukturforandring hvilket har medført en industrialiseringsproces der – udover kravet om rationalisering og konstant forøgelse af produktiviteten – består af fire elementer:

- Koncentrering (få og større bedrifter – større markfelter med tab af natur og kultur biotoper til følge)
- Specialisering (Man går fra alsidig brug til specialiserede brug – svinebarrierer etc)
- Mekanisering (menneskelig arbejdskraft erstattes af maskinkraft)
- Intensivering (Øget brug af hjælpestoffer – gødning og pesticider – øget miljøbelastning)⁵

Det er denne tendens vi er oppe imod når vi som arkæologer taler om at

*"... Landmændenes plove og traktorer nærmer sig vore skjulte fortidsminder med så stor fart, at vi om få år kan få dem alle sammen pløjet op – helt uden arkæologisk hjælp. På grund af de moderne dyrkningsmetoder forsvinder ½ til 2 cm af de arkæologiske anlæg hvert år. Derfor vil plovne snart kunne nå de fleste gravfund, hustomter mv., og arkæologiske skatte vil gå tabt for evigt ..."*⁶

Samtidig med at mange mindre landbrug nedlægges eller sammenlægges til større enheder, ses også at andre befolkningstyper bosætter sig i landdistrikterne. Fritidslandmænd og pendlere lægger deres daglige arbejde andetsteds, men vil gerne have god natur og stilhed omkring sig.

De bringer en urban tankegang med sig, hvilket især for pendlernes vedkommende betyder at kendskabet til kulturværdierne i det åbne land ikke har samme betydning som hos landmænd og fritidslandmænd. Landbrugsproduktion mister således relativ betydning i det åbne land. Fritidsbrug og turisme får stigende betydning, hvilket på sigt fører til et mere multifunktionelt landbrug. Det betyder også at hvis vi skal ud og informere om beskyttelse af kulturarven mv, skal vi rette os ind efter en mere broget målgruppe end blot den produktionsorienterede landmand.

EU og landdistrikterne

Samtidig er der i et overnationalt regi – blandt andet i EU's landdistriktsprogram Agenda 2000 – taget skridt til at inddrage kulturmiljøet og kulturarven i de overordnede målsætninger i landdistriktsprogrammerne, om end der i disse er en stor mangel på konkrete og praktiske virkemidler⁷. Målsætningen i de danske landdistriktsprogrammer er at forbedre levevilkårene i landdistrikterne og fremme udviklingen af nye og bedre jordbrugsprodukter der tager hensyn til miljø-, natur- og kulturmiljø i jord- og skovbruget. Disse økonomiske støtteordninger ydes efter nærhedsprincippet – det vil sige at man fra EU's og regeringens side lægger vægt på at inddrage lokalbefolkningen ved hjælp af en "bottom-up" proces frem for at lade initiativerne

sive ned fra toppen af forvaltningsleddet⁸.

Landdistriktsprogrammerne er udviklet i en periode hvor miljøet stod i høj kurs. Følgelig er kulturmiljødefinitionen den dominerende drivkraft om end den som tidligere nævnt er svagt repræsenteret i programmerne. Bevarelse af kulturarven og kulturhistoriske spor er faktisk nævnt, men der har, så vidt vides, endnu ikke været projekter der tilgodeser disse elementer.

Der er således en potentiel mulighed for at beskytte kulturarven via EU's landdistriktsprogrammer. Det kræver imidlertid lokale initiativer fra befolkningen i landdistrikterne.

Informationsproblemer

De hidtidige tiltag med hensyn til at bevare de ældste kulturhistoriske spor – synlige som ikke synlige – på det åbne land, har hidtil været båret oppe af et sæt lovregler med afsæt i naturbeskyttelsesloven og museumsloven. Samtidig er der med udgangspunkt i forskningsprogrammer, som for eksempel "foranderlige landskaber" udviklet planlægningsværktøjer for arbejdet med de kulturhistoriske værdier indenfor den offentlige forvaltning.

Problemet er blot at den offentlige forvaltning ofte ikke kan komme af med deres budskaber til modtagerne – i dette tilfælde lodsejerne. Der er kort sagt et informationsproblem mellem den offentlige landskabsforvaltning og landbrugets arealforvaltning⁹.

En måde at løse dette problem på kunne være ved at initiere følgende handlinger:

- Indgå i aktiv dialog med lodsejerne og deres organisationer
- Udvirke målrettede kampagner der oplyser hvilke værdier af kulturhistorisk art, lodssejerne har på deres bedrifter
- Integrere kulturarvsbeskyttelsen i landbrugets efteruddannelsesprogrammer

Naturplaner og kulturhistorie

Hvis man vælger, at integrere beskyttelsen af kulturarven i landbrugets arealforvaltning og via landbrugets egne organisationer, mener jeg at vi kan komme langt med hensyn til at nå det fælles mål det er at beskytte de sparsomme rester af de ældste kulturhistoriske spor. Det kan ske i forlængelse af de øvrige forvaltningstiltag og

kan dermed supplere disse.

Arbejdet med at integrere kulturhistorien i landbrugets arealforvaltning er så småt begyndt. Med udarbejdelsen af rapporten "Strategi og handlingsplan for fortidsmindernes integration i landdistriktsprogrammerne. Afprøvning af fortidsmindeintegration i projektet "Naturforvaltning på bedriftsniveau"¹⁰, blev det første konkrete skridt taget. Der undervises nu i kulturhistorie på landbrugets efteruddannelseskursus i naturplaner. Målgruppen er her landbrugskonsulenter og amtsmedarbejdere der arbejder med at implementere naturplaner på bedriftsniveau. Naturplaner er i korthed en plan som landmanden på frivillig basis kan få lavet for sin bedrift. I planen, der indgår som en del af hans samlede arealforvaltning, redegøres for de naturværdier der findes på hans jorder, ligesom der udfærdiges en plejeplan for hvorledes de kan passes og plejes. De kulturhistoriske spor ind-

arbejdes også, hvorved landmanden får kendskab til de kulturhistoriske spor på sin bedrift. Ved således at informere om natur og kulturværdierne på bedriftsniveau sikres natur og kulturværdierne også via landmandens egen forvaltning.

At integrere kulturarven i naturplanskonceptet er kun et lille skridt i retning af beskytte de kulturhistoriske spor. Redskabet er efteruddannelse, formidling og information indenfor landbrugets egne rækker. På lang sigt bør der desuden udarbejdes en fælles efteruddannelseskampagne hvor Kulturarvsstyrelsen i samarbejde med Skov og Naturstyrelsen, amterne og landbruget laver en samlet natur- og kulturformidling ud til landmænd og lodsejere. Finansieringen af denne kampagne kunne man skaffe via EU's landdistriktsprogrammer. Det kræver noget politisk fodarbejde, men er indenfor sandsynlighedens rammer.

Noter

1. Etting, Vivian (ed): *Kulturhistorien i planlægningen. De kulturhistoriske interesser i landskabet*. Skov og Naturstyrelsen, København 1996:7
2. Ibid: 13
3. Ibid: 13
4. Grau Møller et. al. (eds): *Foranderlige landskaber Integration af natur og kultur i forvaltning og forskning*: 109, Syddansk Universitetsforlag, Odense 2002
5. Jensen; J: *Jagten efter fremskridtet. Med udviklingen i dansk landbrug som eksempel*: 27, København 1996
6. *Kulturarvsstyrelsens nyhedsbrev*, April 2003
7. Christiansen, H (2002) – se note 10.
8. *Kort sagt om Landdistriktsprogrammet*. Direktoratet for FødeVareErhverv. København, 2001.
9. Primdahl, J: Landmanden som landskabsforvalter. I: *Grænser i landskaber*: 226. Odense Universitetsforlag. Odense 2001
10. Christiansen, H (2002): *Strategi og handlingsplan for fortidsmindernes integration i landdistriktsprogrammerne. Afprøvning af fortidsmindeintegration i projektet "Naturforvaltning på bedriftsniveau"*. Kulturministeriets Kulturarvsstyrelse. (Upubliceret)